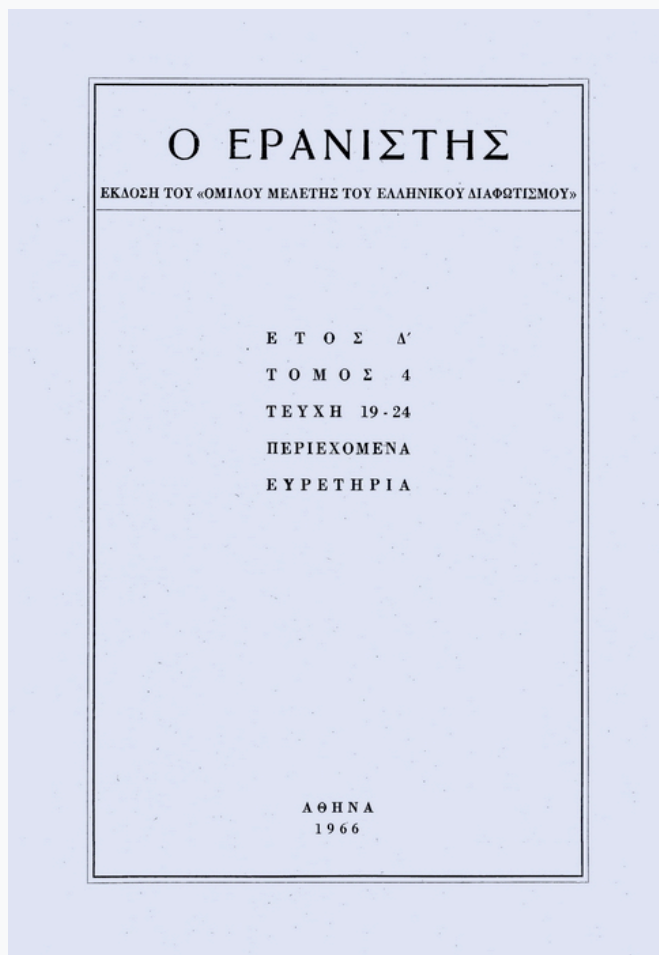


The Gleaner

Vol 4 (1966)



Επιδράσεις του Ariosto στον Ερωτόκριτο. Ο Tasso άγνωστος στον Κορνάρο

Giuseppe Spadaro

doi: [10.12681/er.9662](https://doi.org/10.12681/er.9662)

Copyright © 2016, Giuseppe Spadaro



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Spadaro, G. (2016). Επιδράσεις του Ariosto στον Ερωτόκριτο. Ο Tasso άγνωστος στον Κορνάρο. *The Gleaner*, 4, 222-229. <https://doi.org/10.12681/er.9662>

ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ARIOSTO ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟ Ο TASSO ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΤΟΝ ΚΟΡΝΑΡΟ

Ἡ παρουσία τοῦ *Orlando Furioso* στὸ περίφημο κρητικὸ ἔργο δὲν ἀποτελεῖ νέα διαπίστωση· ἔχει ἐπισημανθῇ ἤδη ἀπὸ καιρὸ : ὁ Κ. Θεοτόκης καὶ ὁ Ξανθουδίδης πρῶτα¹ καὶ ὕστερα ὁ Κριαρᾶς² ὑπέδειξαν πολυάριθμα χωρία τοῦ *Orlando Furioso* ποὺ θρίσκονται στὸν Ἑρωτόκριτο, χωρία ποὺ ὁ Βιτζέντζος Κορνάρος ἔχει ἐπεξεργασθῇ περισσότερο ἢ λιγώτερο ἐλεύθερα. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ ἔργο τοῦ *Orlando Furioso* δὲν ἦταν ἄγνωστο στοὺς κρητικούς κύκλους : ὁ Ἀντώνιος Ἀχέλης στὸ δεύτερο ἡμῖσι τοῦ 16ου αἰῶνα τὸ εἶχε πολὺ ἐκμεταλλευσθῇ, ὅπως ἔχω δεῖξει ἄλλοι³, στὴ δική του *Πολιορκία τῆς Μάλτας*. Βέβαια καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος ἔχουν ὡς δευτερεύουσα πηγὴ τους τὸν *Orlando Furioso*, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δανείστηκαν προπάντων τὶς παρομοιώσεις, τόσο προσφιλεῖς στὸ ἔπος, γιὰ νὰ κοσμήσουν τὸ ἔργο τους. Ἀλλὰ ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Ἀχέλη, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ περισσότερο δουλικὰ τὴν πηγὴν του, ὁ Κορνάρος, ποὺ ἔχει σημαντικὲς ποιητικὲς ἱκανότητες, ἐνίοτε ἀντιμετριέται μὲ τὸ πρότυπό του.

Παρ' ὅλη τὴν ἔρευνα ποὺ ἔκαμαν οἱ παραπάνω ἐρευνητὲς γύρω στὶς σχέσεις μεταξὺ τοῦ *Orlando Furioso* καὶ τοῦ Ἑρωτόκριτου, κάτι μένει ἀκόμη νὰ ποῦμε.

Ἔτσι διέφυγε τοὺς ἐρευνητὲς ὅτι ὁ στίχος, ὅπου λέγεται ὅτι ἡ Ἀρετούσα ὡς συνέπειά τῆς λαθεμένης παρατήρησης τοῦ θανάτου τοῦ ἀγαπημένου της,

Ε 1050 πέφτει στὴ γῆς ἄσπρη κρυγιά πλιά παρ' ἀπὸν τὸ χιόνι
εἶναι καμωμένο ἀπάνω στὸ στίχο τοῦ Ariosto

X 24, 3-4 ...*si lasciò cadere, / più bianca e più che nieve fredda*

ποὺ παρουσιάζει τὴν Ὀλυμπία ἐγκαταλελειμμένη ἀπὸ τὸν ἄπιστο ἐραστή.

1. Ἑρωτόκριτος ἔκδοσις κριτική...
ὑπὸ Στεφ. Α. Ξανθουδίδου, ἐν Ἑρα-
κλείῳ Κρήτης 1915, σσ. CV-CXIV.

2. *Μελετήματα περὶ τὰς πηγὰς τοῦ*
Ἑρωτοκρίτου ὑπὸ Ἑμμ. Κριαρᾶ, Ἀθή-

να 1938, σσ. 107-134.

3. *Le fonti dell' «Assedio di Malta»*
di Antonio Achelis, π. «Ὁ Ἑραριστής»,
4 (1966) τεῦχος 21/22, σ. 80 κ.έ.

Ἐπίσης ἀπάνω στὸ στίχο τοῦ Ariosto

XXVII, 121, 3 *che de le spine ancor nascon le rose*¹

εἶχε γίνει ὁ στίχος ποὺ θρίσκεται σχεδὸν στὸ τέλος τοῦ κρητικῆς ποιήματος :

E 1520 τὸ ρόδο κι ὁμορφος ἀνθὸς γεννᾶται μέσ' στ' ἀγκάθι
ποὺ λέγεται γιὰ τὸ ζευγος, τώρα εὐτυχισμένο, Ἐρωτόκριτου - Ἀρετοῦ-
σας, ποὺ μέσα στὰ δεινὰ του δὲν ἔχασε ποτὲ τὴν ἐλπίδα. Καὶ ὅποιος
εἶναι σοφός, ὑπομνηματίζει ὁ ποιητής, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπη ν' ἀπο-
θαρρύνεται ἀπὸ τὶς ἀναποδιές, μιὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄσχημο συχνὰ γεννιέται
ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ὁμορφο. Ἡ ἰδέα, ἀκόμη καὶ ἂν τὰ περιστατικὰ δὲν
εἶναι τὰ ἴδια, μοῦ φαίνεται ὅτι ταυτίζεται μὲ τὴν ἰδέα τοῦ Ariosto.

Μιὰ ἀπήχηση τοῦ Ariosto, ἀκόμη πειστικώτερη, θρίσκω στοὺς
στίχους, στοὺς ὁποίους ἡ Ἀρετοῦσα, μετὰ τὴ γκιόστρα ποὺ κέρδισε ὁ
Ἐρωτόκριτος, ἀκόμη πὶο πολὺ ἐρωτευμένη, ἐξομολογεῖται στὴ δάγλια της,
παραβάλλοντας τὸν ἑαυτὴ της μ' ἓνα καράβι στὸ πέλαγος χωρὶς καρ-
δοκύρη ποὺ τὸ χτυποῦν ὁ ἄνεμος καὶ τὰ κύματα τῆς θάλασσας :

Γ 243-44, 241 Ὡσὰν καράβ' ὄντε βρεθῇ στὸ πέλαγος καὶ πλέγη
μὲ δίχως ναῦτες μοναχό,...
ἐδέτσι βρίσκομαι κ' ἐγώ...

XXXII, 62, 1-2 *Come nave... va di nocchiero e di governo priva...
così l' amante giovane veniva.*

Ἄλλη ἀπομίμηση μιᾶς εἰκόνας ποὺ θρίσκεται στὸν *Orlando Fu-
rioso* εἶναι :

Δ 699-703 *κι ὄντε μανίζ' ἡ θάλασσα, καὶ τὸ καράβι τρέχη,
κι ἀγριεύουσι τὰ κύματα,.....
ὁ ναύτης ἀνὲ φοβηθῇ,.....
καὶ δὲν πασκίση μ' ἀντρεῖα καὶ τέχνη νὰ βουηθήση.*

Ἀντιστοιχεῖ στοὺς στίχους τοῦ *Orlando Furioso* :

XL, 29, 1-4 *Come nel mar che per tempesta freme ;
assaglian l' acque il temerario legno...
il pallido nocchier sospira e geme,
ch' aiutar deve, e non ha cor nè ingegno.*

1. «e d'una fetida erba nasce il
giglio», καὶ στοὺς προηγούμενους δύο
στίχους λέγεται : «Non siate però tu-
mide e fastose, / donne, per dir che

l' uom sia vostro figlio», βλ. ἐπίσης
XXV, 34, 7 «saprei partir la rosa da
le spine».

Δὲν ἔγινε ἐπίσης ἀντιληπτὴ ἡ ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἐπομένων χωρίων :

Δ 1013-17 Σὰν ὄντε... ἀξάφν' ἀνεμοστρόβιλος ἀπὸ τῆ γῆς ἐβγαίνει,
μὲ βροντισμὸ καὶ ταραχὴ τῇ σκόν' ἀνασηκώση,
καὶ πάει την τόσο ψηλά, ὅπου στὰ νέφη σώση,
ἔτσι...

XLV, 72, 1-4, 7 *Qual talor, dopo il tuono, orrido vento
subito segue...
..... e leva in un momento
da terra fin al ciel l' oscura polve...
tale...*

Δ 1673, 1675, Σὰν ὄντε μεσοπέλαγα δυνὸ ἀνέμοι.....
μάχονται μὲ τῇ θάλασσα, μανίζουν καὶ φουσκώνου,|.../

1677-78 ἓνας φυσ' ἀπ' Ἀνατολή, κι ἄλλος ἀπὸ τῇ Δύσι,
πάσκει ὁ βορρᾶς καὶ μάχεται τὸ νότο νὰ νικήση

XXI, 53, 1 *Come ne l' alto mar... da duo venti*

XLV, 112, 1, 3-4 *Come si senton, s' austro o borea spira,.../
o come soglion s' Eolo s' adira
contra Nettuno.*

Ἕνας ἄλλος ἀκόμη στίχος, ποὺ πιθανώτατα δανείστηκε ὁ Κορνάρος ἀπὸ τὸν Ariosto, εἶναι ὁ ἐπόμενος :

A 1244 μ' ἀπάνω κάτω ἐπὰ κ' ἐκεῖ...

(καὶ B 1631 ...ἐπὰ κ' ἐκεῖ γέρνει κι ἀπάνω κάτω)

XX, 90, 1; XXIV, 14, 1: *di quà di là, di su di giù...*

Π6. ἀκόμη XXIV, 2, 5: *chi su, chi giù, chi qua, chi là travia.*

Ὁ Σπαταλάς¹ θεωρεῖ ὅτι ὁ στίχος εἶναι μίμηση ἀπὸ τὸ Δάντη, μού φαίνεται ὅμως πιὸ πιθανὸ νὰ ὑποθέσωμε—δεδομένου ὅτι ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές στὸν *Orlando Furioso* (στὸ Δάντη μιὰ μόνο φορά, *Inf.* V, 43) τὸν ὅποιο ὁ Κορνάρος ἤξερε καλὰ, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἄλλα παράλληλα— ὅτι καὶ δῶ ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε ἀντλήσει ἀπὸ τὸν Ariosto². Καὶ διερωτῶμαι μήπως ὁ Κορνάρος ἀντλήσε ἀπὸ τὸν

1. Πρβλ. *Πηγὲς τοῦ Ἑρωτοκοίτου*, ἐκεῖ, μπρὸς ὀπίσω, ἀπάνου κάτω» τοῦ «Νέα Ἑστία» 1-2 (1927) σ. 861. *Λάμπρον* τοῦ Σολωμοῦ (ἀποσμ. 25,

2. Εἶναι δυνατόν ὁ στίχος «ἐδῶ στρ. 8, σ. 190 ἐκδ. Πολίτη) νὰ προ-

Ariosto μάλλον παρά από τὸν Dante, ὅπως θέλει ὁ Σπαταλάς¹, καὶ τὸν ἐξῆς στίχο :

A 768 μὰ μπῆκες 'ς ἔτοια δάσητα, κ' ἐξέσφαλες τὴ σιγάτα
II 68, 3-4 ... uscì di via
 e ritrovossi in una selva oscura

ἀκόμη κι ἂν στὸν Ariosto ὁ στίχος δὲν ἔχει συμβολικὴ σημασία.

Ἀλλὰ μὲ τὸν Ariosto καὶ ὅχι μὲ τὸν Dante² πρέπει νὰ ἔχουν στενὴ σχέσηη οἱ ἀκόλουθοι στίχοι :

Δ 609-610, κι ὅσο πλιά ἢ μοῖρα σιὰ ψηλά τὸν ἄθρωπο καθίζει,
 τόσο καὶ πλιότερα...

617 ἄμ' ὅποιος σὲ φτωχεῖα πολλὴ ἀναθραφῇ...

XLV, 1, 1-4 Quanto più su l' instabil ruota vedi
 di Fortuna ire in alto il miser uomo,
 tanto più³...

2, 1-2 all' incontro, quanto più depresso,
 quanto è più l' uom di questa ruota al fondo...

Καὶ σ' ἄλλα χωρία τοῦ Ἑρωτόκριτου βρίσκει κανεὶς τὴν ἀπήχηση τοῦ Ariosto. Ἔτσι στὸ χωρίο :

B 1619-22 Ὡσὰν πουλλιά ὄντε βόσκονται, κι ἀξάφρον
 σιτὴ μέσση τως.....
 καὶ νὰ πετάξουν τὸ ζιμιὸ σὰ ξεπεριωρισμένα,
 ἔτσι...

ὁ Κορνάρος ἀσφαλῶς εἶχε μπροστά του αὐτοὺς τοὺς στίχους τοῦ Ariosto :

XXV, 12 Come stormo d' augei... a sua pastura attende,
 s' improvviso... gli dà nel mezzo...
 si sparge in fuga...
 così...

έρχεται ἀπὸ τὸν Δάντη, ὅπως ὁ Δε-
Βιάζης πρῶτος παρατήρησε, βλ. Filip-
po Maria Pontani, *Dante nella lette-
ratura neogreca*, «Dante nel Mondo»,
Firenze 1965, σ. 261.

1. Πρβλ. Ὁ Dante σιὰ νεοελληνικὰ
γράμματα, «Μοῦσα» 3 (1922) σ. 23, καὶ
Πηγὲς τοῦ Ἑρωτοκρίτου, ἐνθ' ἄν, σ. 862.

2. Κατὰ τὸν Σπαταλά αὐτοὶ οἱ στί-
χοι θυμίζουν τοὺς στίχους : «Nessun
maggior dolore, che ricordarsi del
tempo felice nella miseria».

3. Ὁ Ξανθουδίδης (ἐνθ' ἄν. σ.
CXIII) ἐνόμιζε ὅτι ὑπῆρχε σχέσηη με-
ταξὺ τῶν στίχων αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχι-
κῶν στίχων τοῦ ποιήματος.

Π6. ἀκέρμη Dante, *Purg.* II, 124-130:

*Come quando... li colombi adunati alla pastura...
se cosa appare ond'elli abbian paura,
subitamente lasciano star l' esca,
...così...*

Στὸ Β πάντοτε, τὰ χωρία:

1903 Σὰν ἀγριεμένα νέφαλα, πὸν σμίξουν καὶ σφιχτοῦσι

1907 ἐβρόντηξεν ὁ οὐρανός...

μᾶς θυμίζουν:

XVIII, 142, 1,3 *Stendon le nubi un tenebroso velo*

. *mugge il cielo*

2280 μὰ ἡμοῖρα ἄλλους ψηλὰ πετᾶ, καὶ ἄλλους στὰ βάθη γέρνει

XLV, 6, 3 *come tosto alzi e tosto al basso metta (La Fortuna)*

2352-53 σὰν ὄντε βγαίνει νέφαλο ἄγριο καὶ μεγάλο,

. *χώνη βαθιὰ τὸν ἥλιο*

XVIII, 142, 1-2 *Stendon le nubi un tenebroso velo*

che né sole apparir lascia...

(Π6. XI, 35, 1-4: *Come... ascende/nube di pioggia e di tempesta
pregna che più che cieca notte si distende... e par che 'l giorno
spegna; XXXII, 100, 1-4: Come si vede... oscura nube salir... che
la faccia... cuopre del sol con tenebroso velo*).

"Ας ἔχουμε ὑπόψη ἐπίσης ὅτι τὸ χωρίο

B 1111 κέξ. *Μηδὲ ποτὲ τὸ πέλαγος ἔτοιμας λογῆς μανίζει,*

᾿ς τοῖς ἀνεμικέσ τοῦ Γεναριοῦ, ὄντε βροντᾶ καὶ ἀφρίζη

.

καὶ ὄντε σκορπᾶ τὰ κύματα ὅξω στὸ περιγιάλι

. *Σὰν*

πρέπει νὰ συσχετισθῇ ὅχι μὲ τὸ XXIV, 63¹ τοῦ *Orlando Furioso*,
ὅπως θέλει ὁ Κριαρᾶς², ἀλλὰ μὲ τὸ ἐξῆς:

XLV, 112, 3-5 *... come soglion, s' Eolo s' adira*

contra Nettuno, al lito fremer l' onde

così...

1. «Da l' altra parte, ovunque il
Saracino / la fiera spada vibra o piena
o vòta, / sembra fra due montagne un

vento alpino / ch' una frondosa selva
il marzo scuota...».

2. ἐνθ' ἀν., σ. 123.

καὶ μὲ τὸ ἀκόλουθο :

XXIV, 9, 1-2, 7 *Qual venir suol nel salso lito l'onda*
mossa da l'austro..... tal...

Καὶ ἔτσι διαμέσου τῆς *Fortuna* στὸ προοίμιο τοῦ Ἑρωτόκριτου ὁ Κορνάρος περισσότερο ἀπὸ τὸ χωρίο XLV, 1, ὅπως πιστεύει ὁ Ξανθοῦδης¹, μιμεῖται τὰ ἐξῆς :

XLIV, 61, 4 ... *Fortuna in alto o in basso ruote*

XLV, 4, 8 *che sempre la sua ruota in giro versa*

καὶ XLV, 6, 3 *come tosto alzi e tosto al basso metta (La Fortuna)*

A 1-2 *Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα, π' ἀνεβοκατεβαίνουν,*
καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὄρες ψηλὰ κι ὄρες στὰ βάθη πηαίνουν
(Π6. Δ 257).

Χωρὶς ἄλλο ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε ὑπόψη του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωρίο XXIV, 63², ποὺ σημείωσε ὁ Κριαρᾶς³, καὶ τὸ χωρίο :

XLV, 112, 1-2 *Come si senton, s'austro o borea spira,*
per l' alte selve murmurar le fronde

γὰρ τὸ χωρίο τοῦ Ἑρωτόκριτου :

B 1801 *Λέν κάνουν ἔτοια ταραχὴ τὰ δέντρα τὰ μεγάλα,*

1803-4 *δντεν ὁ νότος γῆ ὁ βορρᾶς μὲ μάνιτα φουσκώνη,*
καὶ κατακόβγη τοὶ κορφές...

Τέλος ἂς σημειώσουμε ὅτι ὁ Κορνάρος ἀντλήσε τις πρῶτες λέξεις ἀπὸ μιὰν εἰκόνα τοῦ Ariosto, ὅταν παραβάλλη τὴν Ἀρετούσα, ποὺ ἔχει ἀναγνωρίσει τὸν Ἑρωτόκριτό της, μ' ἓνα ἄνθος ζεσταμένο ἀπὸ τις ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ὕστερ' ἀπὸ κακοκαιρία καὶ βροχή :

1. ἔνθ' ἀν., σ. CXIII. Καὶ κατὰ τὴν Μ. Μαντουβάλου, *Περὶ τῶν πρώτων σίχων τοῦ Ἑρωτοκριτου*, π. «Παρνασσός» 7 (1965) σσ. 533-541, οἱ στίχοι αὐτοὶ τοῦ Κορνάρου δὲν ἔχουν ὁμοιότητα μὲ τοὺς στίχους τοῦ *Orlando Furioso*, τοὺς ὁποίους ὑπέδειξε ὁ Ξανθοῦδίδης ὡς πιθανὴ πηγὴ τους, οὔτε μὲ ἀνάλογους στίχους ἀπὸ τὸ «Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον καὶ πρὸς Θεὸν ἐπιστροφή» (1524), ὅπως

ὑπεστήριξε ὁ Κριαρᾶς (*Μελετήματα*, ἔνθ' ἀν., σ. 10). Ἡ Μαντουβάλου τοὺς συσχετίζει μὲ στίχους τῶν «ἐπῶν» τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (Migne PG ΛΖ 789, ΛΕ 881, ΛΕ 882, ΛΖ 780).

2. «sembra fra due montagne un vento alpino / ch' una frondosa selva il marzo scuota ; / ch' ora la caccia a terra a capo chino...».

3. ἔνθ' ἀν., σ. 123.

E 1107-1112, Σὰν τὸ λουλούδι.....

κ' ἔρθ' ἄνεμος μὲ τῇ χιονιᾷ νὰ τὸ ψυγομαράνη,
κ' ἡ ὁμορφιά ντου χάνεται... ὅσ' ὦρα χιόνι βρέχει,
μὰ τό βγ' ὁ ἥλιος νὰ τὸ δῇ, κ' ἡ βράσι νὰ τοῦ δώσῃ,
καὶ νὰ μορφίσῃ τὸ ζιμιό, τὰ φύλλα νὰ ξαπλώσῃ,

1114-5

τὴν μυρωδιά, τὴν ὁμορφιά, ὥσὰν καὶ πρῶτας δείχνει,
ὅλες τοὶ χάρες σὰν ἐβγῇ ὁ ἥλιος τοῦ τοὶ δίδει

XXXIII, 67, 7-8 *poi torna come fiore umido suole*
dopo gran pioggia all'apparir del sole.

Π6. Dante, *Inf.* II, 127-29:

Quali i fioretti, dal notturno gelo
chinati e chiusi, poi che 'l sol li 'mbianca
si drizzan tutti aperti in loro stelo.

Ὁ Tasso καὶ ὁ Κορνάρος

Ἐδῶ καὶ μερικά χρόνια ὁ Κριαρᾶς παρετήρησε σὲ σημείωση ἐνὸς ἄρθρου τοῦ ὅτι μᾶς λείπει μιὰ μελέτη ποῦ θὰ ἔδειχνε ἂν πραγματικὰ ὑπάρχῃ καὶ σὲ ποῖο βαθμὸ ἐπίδραση τῆς *Gerusalemme Liberata* τοῦ Tasso στὸν Ἑρωτόκριτο¹. Ὅτι ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε ὑπόψῃ τοῦ τὸν Tasso, τὸ ἔχει ἐπιβεβαιώσει ὁ Hesseling στὴν Ἱστορία τοῦ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι περιέπεσε σὲ ἀντίφαση, γιὰτὶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κλίνει νὰ χρονολογήσῃ τὸν Ἑρωτόκριτο μέσα στὸ πρῶτο ἡμῖσι τοῦ 16ου αἰῶνα² καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο ἐπισημαίνει ὅτι «différents vers témoignent qu'il [δηλ. ὁ συγγραφέας τοῦ Ἑρωτόκριτου] avait quelque habitude de la littérature italienne, plus spécialement du Tasse...»³, ἢ παραγωγὴ τοῦ ὁποῖου ἀνήκει στὸ δεῦτερο ἡμῖσι τοῦ 16ου αἰῶνα.

Ὁ Hesseling δὲν εἶναι ὁ μόνος ποῦ ἐθεώρησε ὅτι ὁ Tasso χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Βιτζέντζο Κορνάρο γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ ποιήματός του. Μερικοὶ μάλιστα τὸ ὑποστηρίζουν μὲ μεγαλύτερη σιγουριά διαβεβαιώνοντας ὅτι πολλοὶ στίχοι τῆς *Gerusalemme Liberata* μεταφράστηκαν

1. Πηγὲς καὶ ἐπιδράσεις τοῦ Ἑρωτόκριτου, «Νέα Ἑστία» 42 (1947) σ. 1298, σημ. 2.

2. Βλ. *Histoire de la littérature*

grecque moderne, Paris 1924, σ. 14. Μήπως πρόκειται γιὰ τυπογραφικὸ λάθος ἀντὶ τοῦ «XVIIe siècle»;

3. ἐνθ' ἀν., σ. 13.

λέξη πρὸς λέξη ἀπὸ τὸν κρητικὸ ποιητὴ¹. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ διαθεβαίωση αὐτῇ τοῦ Βουτιεριδῆ, τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνουν καὶ ἄλλοι, εἶναι ἄστοχη. Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν δύο ἔργων συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Κορνάρος δὲν ἐγνώρισε τὴν *Gerusalemme Liberata*. Πράγματι, ἐγὼ ἀφθονοῦν στὸ ποίημά του οἱ παρομοιώσεις ποὺ ἔχουν ἀντληθῇ ἀπὸ τὸν *Orlando Furioso*—μπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τους προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦτο—δύσκολα θρῖσκει κανεὶς ἕνα χωρίο τοῦ Ἐρωτόκριτου ποὺ θὰ μπορούσε μὲ βεβαιότητα νὰ ἀναχθῇ κατευθεῖαν στὴν *Gerusalemme Liberata*². Ἄν ὁ κρητικὸς ποιητὴς εἶχε γνωρίσει τὸ ἔργο τοῦτο τοῦ Tasso, ὅπως ἐγνώρισε τὸν *Orlando Furioso* τοῦ Ariosto, θὰ εἶχε ἀσφαλῶς ἀντλήσει καὶ ἀπ' αὐτὸ μερικὲς εἰκόνες γιὰ νὰ κοσμήσῃ τὸ μυθιστόρημά του καὶ δὲν θὰ μπορούσε ν' ἀποφύγῃ τὴν ὑποβολὴ τῆς ἐπίκλησης πρὸς τὴ νύχτα, ἡ ὁποία εἶναι τόσο ἀγαπητὴ στὴ φαντασίᾳ τοῦ Tasso.

Giuseppe Spadaro

1. Πρβλ. Η. Π. Βουτιεριδῆ, *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας...* τόμος Β', ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 164 («κατὰ λέξιν σχεδὸν μετὰφρασις καὶ χρησιμοποίησις πολλῶν στίχων»). Βλέπε τοῦ ἴδιου, *Σύντομη ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας (1000-1930)*, δευτέρη ἐκδόσις, Ἀθῆναι 1966, σ. 168.

2. Τὰ μόνον χωρία ποὺ μποροῦν νὰ συσχετισθοῦν, ἀλλὰ ὥστόσο δὲν ἔχουν, ὅπως νομίζω, ἄμεση σχέση, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1) A 127-128 ὅπου ἔχει δειτὰ λούλου-
δα τὰ κοκκινοβαμμένα, / ἥλεγ' ἔτο' εἶν
τὰ χεῖλη τῆς καὶ τοὶ κερᾶς μου μένα-
IV 30, 7-8 *ma ne la bocca... sola
rosseggia e semplice la rosa*,

2) B 2361-63 *Mà sà χαράκι ριζι-*

*μύο, π' ἄνεμο δὲ φοβᾶται, / καὶ μηδὲ 'ς
ἀστραπὴ δειλιᾷ, μηδὲ 'ς βροντὴ ξυπᾶται, /
ἔτοι—IX, 31, 1, 3-5 Ma come a le
procelle esposto monte... / sostiene fer-
mo in sé stesso i tuoni e l' onte / del
ciel irato e i venti... / così,*

3) Δ 1719-24 *Κι ὅσῳν τσ' ἀνέμους
ποὺ 'ς τοὶ γῆς τὸ βάθος εἶν χωσμένοι, /
καὶ πάσκου νὰ βγουν ἀπὸ κατ' φρυδιᾶς
θυμωμένοι / κ' ἡ γῆς κρατεῖ τοὶ σφαλι-
στούς, νὰ βγοῦ ὀξω δὲν τσ' ἀφίνει, / ...
κ' εἰς τὸ 'βγα νίως πολλὲς φορὲς σσιωμὸ
μεγάλον κάνον—IV, 3, 7-8 né si scossa
già mai trema la terra / quando i
vapori in sen gravida serra,*

4) E 776 *ἐγέλαν ἡ Ἀνατολὴ...—
XX, 5, 5 L' alba lieta rideva, βλ.
XV, 9, 7-8... ride / il ciel...*